

наголошує на динамічному підході до розуміння явищ.

По-третє, такий підхід фактично заперечує можливість у людей, які складають суспільство, відчуття права, адже вони не займаються цілеспрямованою діяльністю з пізнання права. Суб'єктами розуміння права, як дозволяє зробити висновок дефініція праворозуміння, є науковці, юристи-практики і ніяким чином не народ, який при цьому визнається джерелом влади, творцем громадянського суспільства, опонентом публічної влади, стороною укладення договору між ним і публічною владою щодо її організації та здійснення – Конституції.

Наступним недоліком окресленого підходу є відсутність будь-якого зв'язку з юридичною практикою.

Таким чином, право не можна розглядати суто з наукових позицій, оскільки право – це соціокультурний феномен, який не можливо пізнати використовуючи лише раціональні засоби. Відтак, потребує дослідження тематика права як елементу культури, що дозволить пізнати сутність права.

**Лазнюк Наталія Василівна, доцент
кафедри теорії держави та права
НАВС, кандидат юридичних наук**

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з центральних, стрижневих проблем юридичної науки і практики є реалізація норм права. Вона стосується питань життя, ефективності, функціонування та розвитку права. Особливої актуальності реалізація права набуває в сучасних умовах, які характеризуються, перш за все, проведенням економічних, політичних, правових та інших реформ Української держави.

В даний час ведеться інтенсивна робота з оновлення законодавства. Прийнято велику кількість нових нормативно-правових актів. Від їх реалізації багато в чому залежить успіх проведених в країні перетворень. Запорукою правильного і чіткого здійснення правових норм їх адресатами (державою, її органами, посадовими особами, громадянами, громадськими та іншими об'єднаннями) є всебічне і глибоке вивчення правореалізаційних процесів.

Наукове дослідження проблеми реалізації права на загальнотеоретичному рівні важливе в методологічному плані для всіх галузей правової науки, воно дозволяє вирішувати загальні та часткові теоретичні питання, створює передумови для вдосконалення законодавства, сприяє визначенню надійного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також охоронюваних законом інтересів суспільства і держави, забезпечує підвищення ефективності правореалізуючої діяльності державних органів, у тому числі правоохоронних, сприяє зміцненню законності і правопорядку в країні [1, с. 3, 8].

У нинішніх умовах особливу увагу привертає діяльність органів внутрішніх справ (далі – ОВС), які з ціллю вирішення покладених на них суспільством і державою завдань щодо забезпечення особистої безпеки громадян, попередження, припинення та розкриття злочинів і адміністративних правопорушень, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, виконання покарань [2, ст. 2] наділені відповідними правореалізуючими повноваженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми.

Питання реалізації права були предметом наукових пошуків багатьох вчених, серед них В. Б. Авер'янов, Н. Г. Александров, С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, В. Л. Грохольський, М. С. Кельман, С. С. Кузакбірдієв, Ю. Х. Калмиков, А. П. Коренєв, В. М. Корельський, В. В. Лазарєв, О. Г. Мурашин, В. Д. Перевалов, О. Ф. Скаун та інші. Все ж реалізація права у діяльності ОВС не отримала достатньої наукової розробки.

Виходячи із вищезазначеного, **метою** цієї наукової статті є теоретико-правовий аналіз реалізації права у діяльності ОВС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридичні норми існують для того, щоб цілеспрямовано впливати на волю і мислення людей, змушувати їх вести себе так, як передбачає законодавство, регулювати суспільні відносини. Вольова поведінка людей – це об'єкт правового впливу. Через поведінку учасників суспільних відносин досягаються ті результати, яких повинен добиватися законодавець, видаючи норми права.

Розвинуте, юридично розроблене правове регулювання суспільних відносин виражається не тільки у визначенні для їхніх учасників суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, але й у встановленні порядку перетворити їх у життя. Будь-яка юридична норма існує лише тоді, коли вона виконується всіма і всюди.

Реалізація правових норм – це така поведінка суб'єктів права, яка втілює правові норми (правомірну поведінку), практична діяльність людей по втіленню прав і виконанню юридичних обов'язків [3, с. 258]. Її

можна розглядати як процес і як кінцевий результат.

Процес реалізації права об'єднує декілька способів і форм впливу на поведінку суб'єктів права. В контексті нашого дослідження їх доцільно розглянути.

За рівнем (глибиною) реалізації приписів, які містяться в нормативних актах, може бути реалізація загальних установлень, реалізація загальних правових норм поза правовідносинами та реалізація правових норм у конкретних правовідносинах [4, с. 296].

Реалізація загальних установлень – це втілення в життя загальних установлень, які містяться в преамбулах законів, в статтях, які фіксують загальні завдання і принципи права та правової діяльності. Наприклад принцип діяльності ОВС, який передбачає, що діяльність міліції є гласною [2, с. 3].

Реалізація загальних правових норм поза правовідносинами – це втілення в життя загальних норм, які встановлюють правовий статус і компетенцію суб'єктів права, тобто безперешкодне використання суб'єктивних юридичних прав і свідоме виконання суб'єктивних юридичних обов'язків без конкретних зв'язків або відносин між суб'єктами права. Сюди віднесемо завдання ОВС щодо запобігання правопорушенням та їх припинення [2, с. 2].

Таку реалізацію права поділяють на активну та пасивну форми.

Активна – передбачає реалізацію загальних правових норм, якими користуються суб'єкти права по відношенню до всіх інших суб'єктів. Цим правам відповідають обов'язки всіх інших суб'єктів не здійснювати дій, які змогли б перешкодити їх здійсненню (міліція не розголошує відомостей, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність [2, с. 5]).

Пасивна – передбачає реалізацію норм, які містять заборону, через утримання суб'єкта від дій, за які встановлюється юридична відповідальність. Вона полягає у дотриманні обов'язків, не порушенні заборонних норм, узгодженості своєї поведінки зі змістом норм права, які встановлюють юридичну відповідальність (у підрозділах міліції не допускається діяльність політичних партій [2, ст. 3]) [5, с. 259].

Реалізація правових норм у конкретних правовідносинах – це втілення в реальні відносини конкретних норм права. Наприклад, уповноважені посадові особи ОВС здійснюють розгляд адміністративних правопорушень віднесених до їх компетенції [6, с. 222].

Форми реалізації права залежно від кількості суб'єктів можуть бути індивідуальними чи колективними.

Реалізація норм права залежно від визначеності у часі буває:

негайна (взяття під варту злочинця);

тривала строкова (адміністративний нагляд ОВС за особами звільненими з місць позбавлення волі);

тривала безстрокова (обов'язок ОВС забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок [2, с. 10]).

Особливими формами реалізації права є ті, які знаходяться у прямій залежності від способів правового регулювання, від того, чи реалізуються в даному випадку обов'язки, дозвіл чи заборона, тобто від природи правових приписів. Їх також класифікують за складністю і характером дій суб'єкта (за участю або без участі держави):

проста, безпосередня (без участі держави) – дотримання, виконання, використання;

складна, опосередкована (з участю держави) – застосування.

Використання – форма реалізації, яка виражається у здійсненні можливостей, які виходять з дозволеного. Це така форма реалізації уповноважуючих правових норм, за якої суб'єкти на свій розсуд за власним бажанням використовують надані їм права [8, с. 314].

Для прикладу, відповідно до п. 26 ст. 11 Закону України «Про міліцію» ОВС надається право: використовувати безперешкодно транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям і громадянам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, стихійного лиха, доставки в лікувальні заклади осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, для переслідування правопорушників та їх доставки в міліцію [2].

Характерна риса даної форми реалізації є активна поведінка суб'єктів, при чому вона стосується суб'єктивних прав, прав на свою власну активну поведінку, на використання наданих правом юридичних можливостей (використання, наприклад, права на захист, права юридичного розпорядження об'єктами власності, виборчих прав).

Дотримання – форма реалізації, яка виражається в тому, що суб'єкти поведуть себе згідно з юридичними заборонами. Згідно із ст. 3 Закону України «Про міліцію» одним із принципів діяльності ОВС є повага і дотримання прав та свобод людини та громадянина [2].

Специфічна риса даної форми – пасивна поведінка суб'єкта, так як юридичні обов'язки при цьому реалізуються за допомогою утримання від певних дій, заборонених юридичними нормами (дотримання мір

безпеки, дотримання правил дорожнього руху).

Виконання – форма реалізації, яка виражається в обов'язковому здійсненні активних дій, які приписані нормами права. Дані дії потрібно здійснювати незалежно від власного бажання суб'єктів. Наприклад, відповідно до ст. 10 Закону України «Про міліцію» на ОВС покладається обов'язок виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством [2].

В такій формі завжди реалізуються норми, які визначають юридичні обов'язки громадян, посадових осіб, державних та громадських організацій (військовий обов'язок, обов'язок сплати податків та ін.).

Суб'єктами використання, виконання і дотримання є державні та громадські об'єднання, їх органи, посадові особи та громадяни (також іноземні громадяни, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством). Ці форми ще називають безпосередніми, тому що учасники суспільних відносин реалізують приписи правових норм безпосередньо самостійно в процесі своєї діяльності з метою досягнення тих чи інших матеріальних або нематеріальних результатів [8, с. 97].

Російський вчений С. С. Кузакбірдієв вважає, що «загальноприйняті ідеї про відповідність безпосередніх форм реалізації (використання, виконання, дотримання) видам правових норм (правоуповноважувачим, зобов'язувачим, заборонним) не повною мірою відображають правову дійсність. Оскільки кожна із зазначених різновидів норм носить двосторонній, надавально-зобов'язувачий характер, то будь-яка з них реалізується одночасно в двох формах: уповноваженим суб'єктом у формі використання, зобов'язаним – у формі виконання або дотримання. Двосторонній, надавально-зобов'язувачий характер правоуповноважувачих, зобов'язувачих і забороняючих норм, що закріплюють права чи обов'язки, визначає зустрічний активний або пасивний обов'язок чи право іншої сторони. Звідси випливає, що будь-яка з них одночасно реалізується у двох формах у відносинах між двома сторонами: уповноваженим суб'єктом у формі використання, зобов'язаним – у формі виконання або дотримання» [9, с. 7-8].

До недавнього часу вчення про правові норми і правореалізацію орієнтувалося в основному на регулятивні та охоронні правовстановлення, ігноруючи інші групи нормативних приписів (наприклад, так звані спеціалізовані норми, а також заохочувальні та рекомендаційні).

Рекомендаційні норми займають «проміжне» положення між зобов'язувачими і уповноважувачими. З одного боку, вони формально не обмежують свободу вибору адресатів: вони не зобов'язані їх виконувати. Але з іншого – ігнорування цих норм може призвести до недоліків в роботі ОВС і оскільки ці норми виходять в основному від вищестоящих, керівних органів та посадових осіб, це може призвести до небажаних наслідків. Здійснення цих рекомендацій в деяких випадках, навпаки, веде до застосування заохочувальних санкцій. Реалізація рекомендаційних норм, таким чином, не є ні виконанням, ні використанням в «чистому» вигляді, хоча має певні ознаки і того, й іншого. У цьому зв'язку виділяють окрему форму реалізації рекомендаційних норм – слідування [9, с. 9].

Якщо ж дані форми не дозволяють в повному об'ємі реалізувати права і обов'язки, передбачені правовими нормами, виникає необхідність застосування права, як особливої форми його реалізації. Застосування правових норм – це організаційно-владна діяльність компетентних органів держави з реалізації правових норм щодо конкретних життєвих обставин та індивідуально визначених суб'єктів (рішення начальника ОВС про порушення кримінальної справи) [3, с. 258]. Це специфічна форма правореалізації, яка потребує самостійного і більш детального розгляду.

Залежно від порядку, реалізація норм права здійснюється:

добровільно – суб'єкт права самостійно і добровільно реалізує норми, що надають йому дозволи (права), покладають на нього обов'язки і заборони (тобто здійснюється трьома способами – дотриманням заборон, виконанням обов'язків і використанням дозволів (прав);

примусово – суб'єкт права здійснює покладені на нього обов'язки у примусовому порядку (тобто здійснюється одним способом – виконанням обов'язків, лише частково – дотриманням заборон) [4, с. 297].

Діяльність органів, організацій і окремих осіб, пов'язана з виконанням, дотриманням, використанням норм права, в свою чергу поділяються на дві самостійні групи.

По-перше, правовідносини можуть виникати між суб'єктами, які знаходяться в рівному становищі, не підпорядковуються один одному. В таких правовідносинах беруть участь громадяни і громадські організації, які заключають різного роду договори, домовленості, а також державні організації (ОВС), однак не в якості органів, наділених владними повноваженнями, а як юридичні особи. В даному випадку вони, виконуючи господарські функції, знаходяться в рівному юридичному становищі з тими особами і організаціями, які вступають з ними в правовідносини, заключають з ними договори (наприклад, договір про постачання промислової продукції).

По-друге, правовідносини виникають між суб'єктами, де одна сторона має спеціальні владні повноваження. В правовідносинах подібного роду обов'язково бере участь державний орган або державна

особа, а також будь-який інший орган, який спеціально уповноважений державою; має відношення до влади (ОВС) [8, с. 94].

Якщо першу форму реалізації права через правовідносини можна було б умовно назвати цивільно-правовою, автономною, то другу форму – адміністративною.

Адміністративна форма також неоднорідна. В одних випадках активною стороною, ініціатором виникнення правовідносин являються громадяни, організація або підпорядкований орган. У інших випадках – такі правовідносини виникають на основі одностороннього подання заяви, щоб вирішити по суті будь-яке питання чи непорозуміння (подання заяви про призначення пенсії, касаційної скарги, заява підсудного про відвід членів суду, прохання громадської організації про передачу винного на поруки для перевиховання і виправлення і т.п.). Орган, наділений владними повноваженнями, в цьому випадку зобов'язується розглянути дану заяву (скаргу) і винести по ній мотивовані висновки чи рішення. Однак, така заява ще не дає підстави для встановлення завчасного змісту винесеного рішення.

Реалізація норм права загалом та у діяльності ОВС зокрема, характеризується наступними ознаками:

1) правомірність дій, тобто їх відповідність нормам права (неправомірні дії, вчинення правопорушення не можуть вважатися реалізацією норм права). Виконання завдань органами внутрішніх справ та їх співробітниками можливе не інакше як за допомогою законних методів і засобів, в суворій відповідності з їх компетенцією і в певних формах: використання наданих прав, виконання покладених позитивних обов'язків, дотримання встановлених заборон, а також застосування права у передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами випадках [3, с. 278];

2) соціальна корисність дій – їх спрямованість на задоволення приватних і публічних потреб та інтересів суспільства і людини;

3) процедурний характер дій, регламентованість нормами права процесу (стадійності) діяльності суб'єктів права [10, с. 414];

4) вольовий характер дій, тобто їх усвідомлення, знаходження аргументів на користь балансу між суб'єктивними інтересами і нормами; настанова на дії, що відповідають нормам і принципам права [10, с. 338];

5) забезпеченість державою процесу і результату реалізації права. Норми права втілюються в життя відповідно до їх призначення: логічні (класичні) норми діють безпосередньо, спеціалізовані (нетипові) норми (загально-закріплені, установчі, прогностичні, декларативні, дефінітивні, темпоральні, тощо) – через системні зв'язки з логічними нормами в якості їх помічників у регулюванні суспільних відносин, поведінки людей [11, с. 267].

Процес реалізації правових норм у діяльності ОВС нині далекий від ідеального. Такий його стан є характерним наслідком існування кризових явищ у державному управлінні. В механізмі правового регулювання така ситуація проявляється у недієздатності багатьох правових норм, великій кількості правопорушень адміністративного та дисциплінарного характеру, в дуалістичності і структурній незавершеності адміністративної реформи.

Однією із серйозних перешкод на шляху реалізації юридичних норм взагалі і норм, які визначають права та свободи людини і громадянина, зокрема, виступають незаконні дії (або бездіяльність) державних органів (ОВС), їх посадових осіб. Дана проблема найбільш оптимально може бути вирішена за допомогою інституту відповідальності держави за заподіяння шкоди і шляхом пред'явлення потерпілим (його представником) позову безпосередньо державі. Такий механізм не тільки забезпечить якнайшвидше відновлення порушених прав громадян і юридичних осіб, але й буде сприяти посиленню державного контролю за законністю та підвищенням позитивної (перспективної) відповідальності держави, її органів, установ та їх посадових осіб за недбале, неналежне виконання своїх обов'язків. Запропонований порядок реалізації відповідальності держави реально підвищить правову активність усіх суб'єктів права: держави, її органів та установ, організацій, посадових осіб та громадян, а також сприятиме усуненню причин і умов правопорушень.

Таким чином, дослідження реалізації норм права в діяльності ОВС, дозволило нам дійти таких **висновків**, що реалізація права у діяльності ОВС – це втілення вимог правових норм у діяльність суб'єктів права (ОВС та інших суб'єктів, які вступають у правовідносини, що відносяться до компетенції ОВС) шляхом виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон.

Її можна розглядати як процес і як кінцевий результат. Вся діяльність ОВС здійснюється через реалізацію права та має за мету втілення визначених законодавцем цілей нормативних приписів у поведінку суб'єктів правовідносин.

У зв'язку з розкриттям цієї теми можна сказати, що реалізація норм права у діяльності ОВС відіграє велику роль у розвитку держави, права та суспільства в цілому.

Подальшого дослідження потребує правозастосовна діяльність ОВС як складна опосередкована форма реалізації права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 1.02.2011 р. – К.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011. – 48 с.
2. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. № 565-XII ; із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [навч. посіб.] переклад з рос. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
5. Общая теория государства и права: [учеб.] в 2-х томах. - Т.2, Москва “Зерцало”, 1998. – 458 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення [зі змінами] / [Електронний ресурс] : Закон України від 7.12.1984 р. № 8073-X // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
7. Теория государства и права: [учеб.] / В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. 1-е изд. – М.: Инфра-М, 1997. – 570 с.
8. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.] / В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 480 с.
9. Кузакбїрдїєв С. С. Форми реалізації норма права в діяльності органів внутрішніх справ: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.01. – Теорія права і держави; історія права і держави; історія політичних і правових вчень / Кузакбїрдїєв Садрі Салїхович. Академія МВС Росії. – М., 1996. – 24 с.
10. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.] / М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
11. Алексеев С. С. Общая теория права : [учеб.] в 2 т. / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1989. – Т. 1. – 267 с.

Легін Людмила Михайлівна, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 3 (м. Івано-Франківськ) НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Право на інформацію про нові закони та інші правові акти – одне із загальновизнаних міжнародним співтовариством прав людини, яке держава зобов'язана поважати і сприяти його реалізації. У Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав – учасниць Ради безпеки і співробітництва в Європі 15 січня 1989 р. вказується на необхідність ефективно забезпечувати право осіб знати свої права й обов'язки в цій сфері і вчиняти дії відповідно до них, з цією метою публікувати й робити доступними всі закони, адміністративні правила й процедури, які стосуються прав і основних свобод людини. Важливо також, щоб населенню й посадовим особам держави було надано достатньо часу для ознайомлення й вивчення нових законів та інших актів нормативного характеру, оскільки їхнє дотримання й виконання залежить від того, наскільки правильно їх розуміють ті, кому вони адресовані [3 с. 26-27].

Однак, у національній юридичній науці відсутні концептуальні наукові дослідження права на інформацію про нові закони та інші правові акти. На даний час, вказане право розглядається крізь призму права на інформацію. Правову інформацію визначають як окремий вид інформації, як на науковому так і на нормативному рівнях. Відповідно до Закону України «Про інформацію», правова інформація є різновидом інформації. Відповідно, дослідженнями правової інформації займаються А. Марущак [5], О. Тихомиров [11], К. Беляков [2], О. Селезньова [9]. Як вказує О. Селезньова, правова інформація має важливе значення для регулювання суспільних відносин [9, с. 204].

У вузькому розумінні, за визначенням О. Тихомирова, поняття «правова інформація» має відображати основне призначення права як універсального регулятора суспільних відносин, а саме: правова інформація – це соціально важлива інформація, яка відображає нормативні (загально-обов'язкові) або індивідуальні вимоги до поведінки (діяльності) суб'єктів, що відповідають інтересам суспільства та забезпечуються й охороняються державою. У такому аспекті виокремлюється ще одна властивість, яка